

Wijkmonitor Breda 2010

Totaalbeeld van de Bredase buurten

In opdracht van:
Gemeente Breda
PMP/Wijkontwikkeling

Uitgave:
Gemeente Breda
Afdeling SSC Onderzoek en Informatie
NEN-ISO 20252 gecertificeerd

Projectnummer: 1303

Claudius Prinsenlaan 10
4811 DJ Breda
Telefoon 076-5293513
E-mail: onderzoek@breda.nl
Bronvermelding verplicht

Samenvatting	5
De top 10 slechtst scorende buurten	5
Stijgers en dalers.....	6
1. Inleiding.....	9
1.1. Methodiek	9
1.2. Nieuwe ontwikkelingen in de monitor van 2010	10
1.3. Opbouw rapportage.....	10
2. Buurten die voor wijkontwikkeling in aanmerking komen	11
2.1. Top 10	11
2.2. Potentiële wijkontwikkelingsgebieden	12
1. Fellenoord	12
2. Tuinzigt	13
3. Geeren-Noord	14
4. Haagpoort.....	16
5. Geeren-zuid.....	17
6. Kesteren	19
7. Schorsmolen	20
8. Biesdonk.....	21
9. Heuvel	23
10. Doornbos-Linie	25
3. Ontwikkelingen.....	27
3.1. Stijgers en dalers.....	27
3.2. Positieve ontwikkelingen in benedengemiddeld scorende buurten	28
3.3. Negatieve ontwikkelingen in benedengemiddeld scorende buurten.....	29

Samenvatting

De Wijkmonitor is de weergave van de vijf hoofddoelen van het programma Wijkontwikkeling, vertaald in subdoelen en indicatoren. De vijf hoofddoelen zijn: Goed toeven, groeien, meedoen, gezond en zorgzaam en aantrekkelijk/concurrerend wonen. Op deze hoofddoelen worden de wijkontwikkelings- en impulsgebieden beoordeeld om te signaleren welke problemen er in de gebieden spelen en om te beoordelen of de aanpak tot verbeteringen leidt.

De uitkomsten van de wijkmonitor voor de wijkontwikkelings- en impulsgebieden zijn in aparte rapportages beschreven. De wijkmonitor richt zich echter niet alleen op de wijkontwikkelings- en impulsgebieden, maar geeft een beeld van alle buurten van Breda. In deze rapportage is een totaaloverzicht gemaakt. Daarvoor is een top 10 gemaakt van buurten die volgens de wijkmonitor het meest negatief scoren en zijn de buurten die sinds 2001 het meest zijn verbeterd of verslechterd in beeld gebracht.

De top 10 slechtst scorende buurten

De wijkmonitor meet op verschillende doelen en subdoelen of een buurt positief dan wel negatief afwijkt ten opzichte van het Bredase gemiddelde. De onderstaande top tien is gemaakt door per buurt alle subdoelen samen te nemen. De buurten in deze lijst scoren dus over de gehele linie het meest negatief.

Figuur 1 Top 10 wijken die in aanmerking komen voor wijkontwikkeling

		Goed Toeven	Groeien	Meedoen	Gezond	Aantrekkelijk wonen
1.	Fellenoord	-	0	--	0	-
2.	Tuinzicht	-	-	0	0	-
3.	Geeren-noord	0	-	-	--	0
4.	Haagpoort	0	-	-	-	0
5.	Geeren-zuid	0	--	-	--	0
6.	Kesteren	-	0	-	0	0
7.	Schorsmolen	-	0	-	0	-
8.	Biesdonk	0	-	0	-	0
9.	Heuvel	0	-	0	-	0
10.	Doornbos-Linie	0	-	0	0	-

In de figuur is ook te zien hoe de buurten scoren op de hoofddoelen van de wijkmonitor. Een '0' (geel) betekent een score rond het gemiddelde, een '-' (oranje) is een benedengemiddelde score en een '--' (rood) is sterk benedengemiddeld. In de top 10 staan geen buurten die bovengemiddeld scoren op één van de hoofddoelen. In hoofdstuk 2 is een beschrijving te vinden van de subdoelen per buurt.

Zes van de tien buurten op deze lijst behoren tot de wijkontwikkelings- of impulsgebieden. Deze buurten worden uitgebreid behandeld in de aparte rapportages voor deze gebieden. Fellenoord, Tuinzicht, Haagpoort en Schorsmolen behoren daar niet toe. Het meest opvallend in Fellenoord zijn de lage scores in het hoofddoel Meedoen. Op het gebied van economische, maatschappelijke en sociale participatie heeft de buurt een sterk benedengemiddelde waarde. Ook de subdoelen onderhoud en bruikbaarheid van

de openbare ruimte, de sociale omgeving van jongeren en duurzaamheid blijven sterk achter bij het gemiddelde van Breda.

Tuinzicht blijft op veel subdoelen achter bij het gemiddelde. Op de subdoelen sociale veiligheid, bruikbaarheid van de openbare ruimte, de positie van jongeren in het onderwijs en op de arbeidsmarkt en duurzaamheid ligt deze buurt ver onder het gemiddelde.

In Haagpoort zijn het de subdoelen bruikbaarheid van de openbare ruimte, economische en sociale participatie die rood kleuren. Schorsmolen heeft sterk negatieve waarden voor de subdoelen samenleven, bruikbaarheid van de openbare ruimte, de positie van jongeren in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, maatschappelijke participatie, buurteconomie, het beeld dat de inwoners hebben van de buurt en duurzaamheid.

Stijgers en dalers

In het onderstaande overzicht zijn de buurten weergegeven die in de ontwikkeling sinds 2001 een substantiële voor- of achteruitgang hebben doorgemaakt ten opzichte van het Bredase gemiddelde.

Figuur 2 Buurten die het meest zijn gestegen of gedaald ten opzichte van het gemiddelde

Stijgers	Dalers
Belcrum	Muizenberg
Fellenoord	Overkroeten
Station	Gageldonk
City	Tuinzicht
Chassé	Kievitsloop
Heuvel	Teteringen
Geeren-noord	Kroeten
Sportpark	Heksenwiel

Opvallend is dat bij de stijgers veel buurten in het centrum staan en bij de dalers veel buurten uit Haagse Beemden. In het Leefbaarheidsonderzoek van Bureau Atlas voor Gemeenten van 2008¹ werd ook melding gemaakt van verschillende deelgebieden in de Haagse Beemden die niet zozeer tot de probleemgebieden van Breda behoorden, als wel tot de preventiegebieden: gebieden die in de afgelopen jaren achteruit waren gegaan.

De sterkste stijger in het lijstje is **Belcrum**. Deze buurt is vooruit gegaan op de hoofddoelen Groeien en Aantrekkelijk wonen. Een opvallende buurt bij de dalers is **Teteringen** omdat dit dorp bekend staat als een goede woonomgeving. In de wijkmonitor scoort Teteringen nog steeds erg positief, maar het is sinds 2001 wel achteruit gegaan op verschillende subdoelen binnen Goed Toeven.

Van de twintig buurten die over de hele linie het meest onder het gemiddelde scoren is de ontwikkeling ten opzichte van 2001 nader bekeken.

Figuur 3 geeft de meest verbeterde buurten weer.

¹ Leefbaarheid in Breda, Marlet en Woerkens, november 2008.

Figuur 3 Top 5 stijgers van benedengemiddeld scorende buurten

1.	Fellenoord
2.	Station
3.	City
4.	Heuvel
5.	Geeren-Noord

Uit de tabel blijkt dat drie buurten in het centrum de meest positieve verschuiving ten opzichte van het Bredase gemiddelde hebben doorgemaakt. Ook twee wijkontwikkelingsbuurten, Heuvel en Geeren-Noord behoren tot de stijgers.

Een opvallende buurt in dit rijtje is **Fellenoord** omdat deze buurt het slechtst scoort van alle buurten, maar gemiddeld ook het meest vooruit is gegaan van de 20 slechtst scorende buurten. Ten opzichte van 2001 is Fellenoord dus op een aantal punten bijgetrokken richting het gemiddelde. Met name de doelen Gezond en Zorgzaam en Aantrekkelijk wonen zijn in deze buurt verbeterd. Positieve ontwikkelingen zijn ook te zien in de overlast van jongeren en enkele subdoelen binnen Goed Toeven.

Ten opzichte van de situatie in 2001 zijn ook de buurten City en Station vooruit gegaan. De vooruitgang in de buurt **Station** zit met name in de hoofddoelen Gezond en Zorgzaam en Goed Toeven. Sterk verbeterd zijn de veiligheid, de vermindering van (jeugd) overlast en het terugdringen van de verloedering. Maar ook de perceptie op de woonomgeving en de sociale cohesie is verbeterd. De verbeteringen in **City** komen het meest duidelijk naar voren in het doel Gezond en zorgzaam. Verder zijn in deze buurt enkele verbeteringen gerealiseerd binnen Goed Toeven en Groeien.

Figuur 4 Top 5 dalers van benedengemiddeld scorende buurten

1.	Muizenberg
2.	Gageldonk
3.	Tuinzicht
4.	Kievitsloop
5.	Heksenwiel

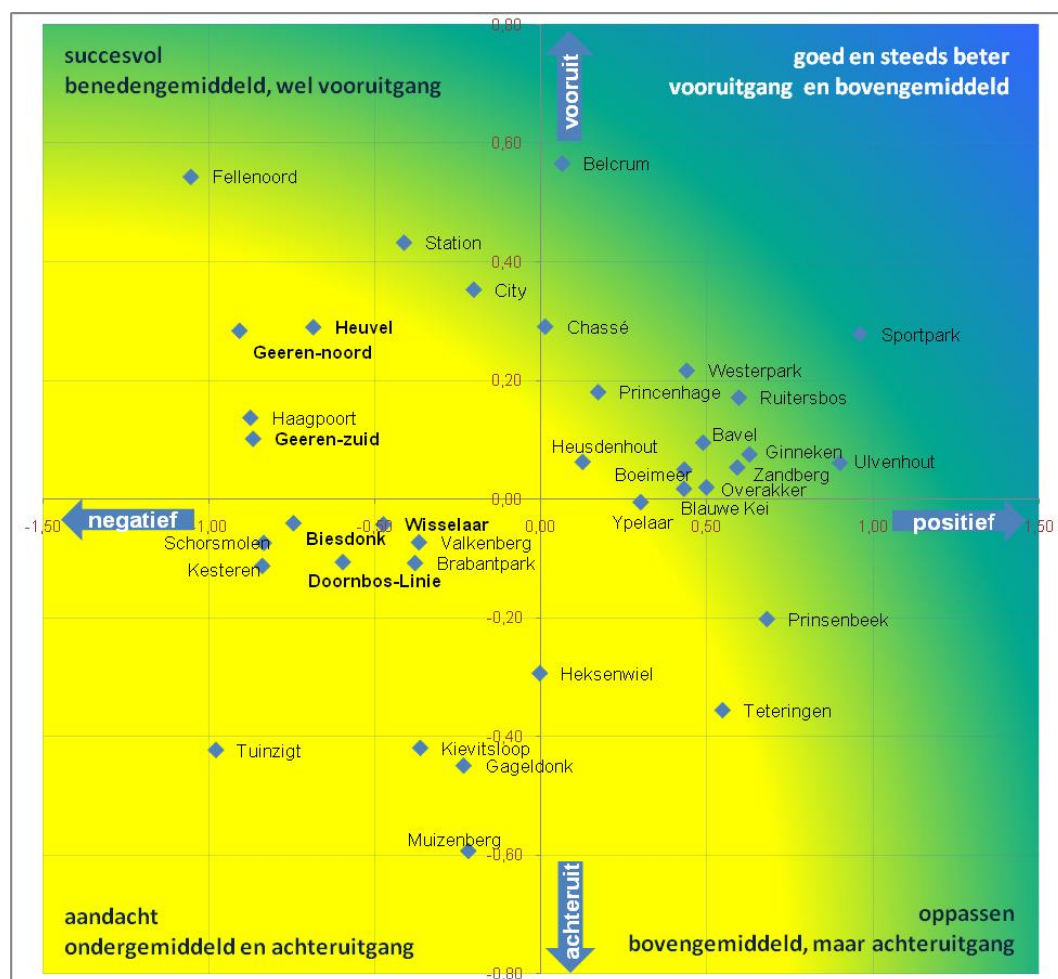
Bovenstaande tabel geeft de sterkste dalers ten opzichte van 2001 weer. Vier van de vijf buurten die op de meeste subdoelen achteruit zijn gegaan liggen in Haagse Beemden. **Muizenberg** laat de meest negatieve ontwikkeling zien. In vergelijking met 2001 is de buurt achteruit gegaan op het gebied van Goed Toeven en Groeien. **Kievitsloop en Gageldonk** zijn gemiddeld niet achteruit gegaan op de hoofddoelen, maar wel op een aantal subdoelen binnen Goed Toeven, Groeien en Gezond. **Heksenwiel** kende een achteruitgang op enkele subdoelen binnen Groeien.

Naast de buurten in Haagse Beemden is ook **Tuinzicht** achteruit gegaan ten opzichte van de situatie in 2001. De achteruitgang is in Tuinzicht vooral te zien in het doel Aantrekkelijk wonen. De score op het subdoel duurzaamheid is behoorlijk gedaald ten opzichte van het gemiddelde en ook het beeld dat de bewoners hebben van de buurt is achteruit gegaan.

Totaalbeeld

Vatten we dit beeld van huidige positie van de Bredase buurten en de ontwikkelingen sinds 2001, samen, dan ontstaat het volgende beeld:

Figuur 5 Totaalbeeld Bredase buurten

In bovenstaande figuur geeft de horizontale as (negatief – positief) de huidige positie van de buurt aan ten opzichte van het Bredase gemiddelde. In de figuur is bijvoorbeeld te zien dat de wijkontwikkelingsbuurten (vet gemarkeerd) wat negatiever scoren dan het Bredase gemiddelde.

De verticale as (achterruit --- voorruit) geeft de ontwikkeling van de buurten sinds 2001 ten opzichte van het Bredase gemiddelde weer. Te zien is dat Heuvel en de Geeren zich positiever hebben ontwikkeld dan het Bredase gemiddelde.

Een weergave op deze wijze geeft 4 kwadranten weer:

- ◆ rechtsboven het groenblauwe kwadrant met buurten die positief scoren ten opzichte van het Bredase gemiddelde en sinds 2001 sterker zijn verbeterd dan dat Bredase gemiddelde;
- ◆ rechtsonder in het groengele kwadrant de buurten die nog wel bovengemiddeld scoren, maar waarvoor we moeten waken dat ze deze bovengemiddelde score behouden;
- ◆ linksboven in het groengele kwadrant de buurten die weliswaar benedengemiddeld scoren, maar die qua ontwikkeling wel beter hebben gepresteerd dan het Bredase gemiddelde sinds 2001;
- ◆ linksonder in het gele kwadrant de buurten die onder het Bredase gemiddelde scoren. Enkele buurten in dit kwadrant hebben zich ten opzichte van het Bredase gemiddelde negatiever ontwikkeld sinds 2001.

1. Inleiding

In december 2009 stelde de Bredase gemeenteraad het programma Wijkontwikkeling 2.0 vast en daarmee ook de start van de doorontwikkeling van de Wijkmonitor als meetinstrument voor het programma Wijkontwikkeling.

De Wijkmonitor is de weergave van de vijf hoofddoelen van het programma Wijkontwikkeling, vertaald in subdoelen en indicatoren. De vijf hoofddoelen zijn: Goed toeven, groeien, meedoen, gezond en zorgzaam en aantrekkelijk/concurrerend wonen. De indicatoren geven een schets van de situatie in de wijkontwikkelingswijken (Hoge Vucht, Doornbos-Linie en Heuvel) en in de preventiewijk Haagse Beemden.

De functie van de Wijkmonitor is tweeledig:

1. Signalering: hoe scoren de wijkontwikkelings- en preventiewijken ten opzichte van het Bredase gemiddelde. Of beter: hoe scoren deze gebieden ten opzichte van hetgeen we ermee willen bereiken? Maar ook: welke veranderingen kunnen we signaleren in deze, maar ook andere buurten van Breda, sinds 2001?
2. Evaluatie: wat is het effect van de inzet in de wijkontwikkelingswijken en in Haagse Beemden en dragen deze bij aan de beoogde ontwikkeling?

De Wijkmonitor geeft een cijfermatig beeld van de Bredase buurten. Met dit beeld is het mogelijk de situatie in de buurten te volgen, maar de cijfers vertellen nooit het hele verhaal. Om een keuze te maken wat er in een buurt moet gebeuren om het beeld te verbeteren, zijn deskundigen nodig die de cijfers kunnen interpreteren en om kunnen zetten in activiteiten die effectief kunnen zijn voor de betreffende buurten. Daarmee is de Wijkmonitor de aanzet tot het gesprek over welke buurten extra aandacht van de gemeente behoeven, op welke terreinen en met welke inzet.

1.1. Methodiek

De doelen van het Programma Wijkontwikkeling zijn vertaald in subdoelen en indicatoren. De lijst met waarden van de indicatoren is weergegeven in een zogenaamd dashboard. Per subdoel en doel is de informatie weergegeven in 2 taartprofielen: een van de situatie voor 2010 en een voor de ontwikkeling tussen 2001 en 2010. Voor de opbouw van de wijkmonitor is gebruik gemaakt van 26 enquête-/registratiebestanden en monitoren. Om een beeld te krijgen van de buurten zijn in 2009 korte straatinterviews gehouden met bewoners van HVDL. In 2010 zijn dergelijke interviews gehouden in Haagse Beemden en Heuvel. De interviews geven geen volledig beeld, maar zijn bedoeld om de cijfers uit het dashboard beter te kunnen interpreteren.

Na het verschijnen van de taartprofielen zijn per wijk groepsgesprekken gehouden of het beeld van het taartprofiel wordt herkend en of aanvullingen nodig zijn en over de interpretatie en analyse van het taartprofiel. De analyse van de buurten is door deze deskundigen becommentarieerd. De deskundigen zijn gebiedsmanagers, gebiedsbeheerders, veiligheidsregisseurs en stedenbouwkundigen. De resultaten van deze gesprekken en interviews zijn meegenomen in de beschrijving van de buurten in deze rapportage.

1.2. Nieuwe ontwikkelingen in de monitor van 2010

Bij het uitkomen van de wijkmonitor van 2009 werd duidelijk dat niet van alle doelen en subdoelen evenveel en gelijkwaardige informatie beschikbaar is. Van sommige subdoelen was heel veel informatie, van andere gedeeltelijk of helemaal geen informatie. In 2010 zijn dan ook 5 ontwikkeltrajecten gestart om de monitor evenwichtiger te 'vullen'. Het betrof de volgende onderwerpen:

- a. Openbare ruimte, indicatoren voor maatschappelijk beheer, duurzaamheid, herkenbaarheid en gedeeld;
- b. Groeien, indicatoren die overeenstemmen met de nieuw te ontwikkelen jeugdmonitor;
- c. Meedoen, indicatoren die de mate van (maatschappelijke) participatie uitdrukken;
- d. Gezond en zorgzaam, vooral indicatoren op het terrein van geschikt wonen voor iedereen (GWI);
- e. Aantrekkelijk wonen, indicatoren op het gebied van milieu en mobiliteit.

Omdat in bestaande gegevensbronnen informatie over deze onderwerpen ontbrak, is de nieuwe enquête 'Wonen en Leven' onder een grote steekproef van Bredanaars met daarin vragen over de openbare ruimte, participatie en GWI gehouden. Daarnaast zijn de effectmeting buitenruimte, de participatieladder en informatie van de GGD meegenomen in de monitor van 2010. Dit naast de informatie uit voornamelijk de Integrale Veiligheidsenquête, Veiligheidsmonitor, registraties van leerlingen, van SoZa, het CWI, de Armoedemonitor, het BasisInformatieSysteem met informatie over bevolking en woningen, het Vestigingenregister en de Leefbaarometer van VROM.

Om te beoordelen of het goed of slecht gaat met de betreffende buurten en wijken is in de monitor de ontwikkeling geanalyseerd vanaf de periode rond 2001, toen de wijkontwikkeling gestart werd. De informatie voor zowel 2001 als 2005 is verzameld en vergeleken met de situatie in de buurt van 2010. Voor 2001 en 2005 zijn minder gegevens beschikbaar dan voor 2010. Daarom is de ontwikkeling van 2001 tot 2010 die in dit rapport geschetst wordt, gebaseerd op een beperkt aantal subdoelen. Met name binnen de hoofddoelen Meedoen en Groeien zijn minder gegevens beschikbaar evenals van de subdoelen over openbare ruimte in Goed Toeven.

De indicatoren zijn omgezet in zogenaamde Z-scores. Een statistische maat om de standaardafwijking ten opzichte van het gemiddelde te berekenen. Voordeel hiervan is dat na omrekening alle indicatoren, of ze nu worden uitgedrukt in percentages of in aantallen, kunnen worden opgeteld en verschillen kunnen worden berekend met andere jaren. Nadeel is dat het Bredase gemiddelde uitgangspunt is en alleen de ontwikkelingen kunnen worden weergegeven ten opzichte van de Bredase ontwikkeling. Absolute stijgingen of dalingen zijn niet meetbaar. Met andere woorden: een buurt scoort beter als de ontwikkeling van die buurt beter is dan de verbetering/verslechtering die het Bredase gemiddelde heeft doorgemaakt. Omdat echter de meeste registraties en enquêtes in 2001 anders van opzet, definitie of methodiek zijn, of nog niet beschikbaar waren, zijn de gegevens zonder omzetting in Z-scores, niet vergelijkbaar.

1.3. Opbouw rapportage

De Wijkmonitor geeft een beeld van alle buurten van Breda. In deze rapportage is een top 10 gemaakt van buurten die volgens de wijkmonitor het meest negatief scoren. Deze top 10 is beschreven en geanalyseerd in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 komt de ontwikkeling sinds 2001 aan bod, welke buurten zijn sterk verbeterd of verslechterd? Aan het begin van dit rapport is een samenvatting van beide hoofdstukken te vinden.

2. Buurten die voor wijkontwikkeling in aanmerking komen

In de wijkmonitor zijn niet alleen de wijkontwikkelings- en impulsgebieden geanalyseerd, alle buurten van Breda zijn op een vergelijkbare manier cijfermatig in kaart gebracht. Dit was nodig om de positie van HVDL, Heuvel, Haagse Beemden en Brabantpark in kaart te brengen. Dit hoofdstuk gaat in op de buurten die volgens de wijkmonitor het meest benedengemiddeld scoren. Deze zogenaamde top 10 wijkt niet veel af van die van de Bredase sociale achterstandsberekening die al meerdere jaren door de gemeente wordt gebruikt. Alleen de volgorde van buurten is anders, omdat in de achterstandsberekening alleen naar sociale achterstand wordt gekeken, terwijl in de wijkmonitor ook aspecten als leefbaarheid en veiligheid worden meegenomen. Voor de berekening van de top 10 zijn de waarden van alle subdoelen uit de wijkmonitor bij elkaar opgeteld.

2.1. Top 10

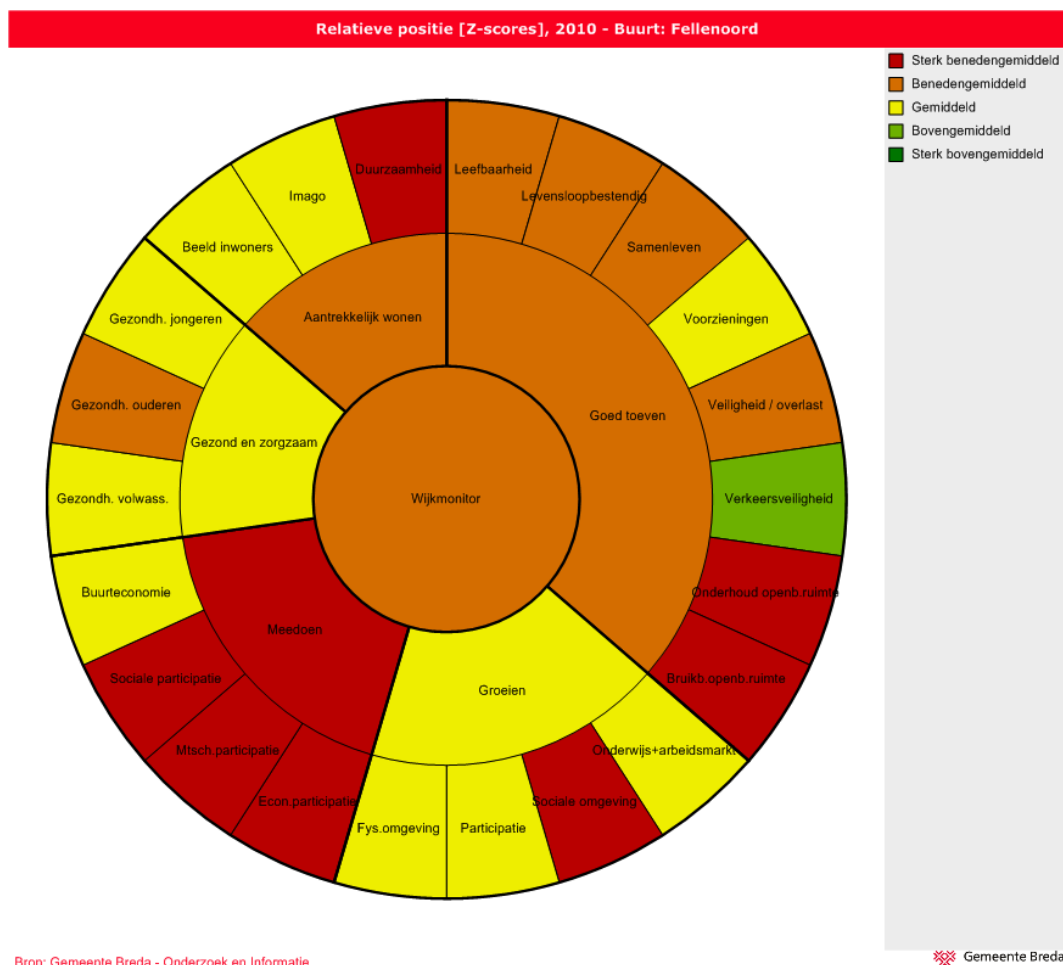
De wijkmonitor meet op verschillende doelen en subdoelen of een buurt positief dan wel negatief afwijkt ten opzichte van het Bredase gemiddelde. De onderstaande top tien is gemaakt door per buurt alle subdoelen samen te nemen. De buurten in deze lijst scoren dus over de gehele linie het meest negatief.

Figuur 6 Top 10 wijken die in aanmerking komen voor wijkontwikkeling

1.	Fellenoord
2.	Tuinzicht
3.	Geeren-noord
4.	Haagpoort
5.	Geeren-zuid
6.	Kesteren
7.	Schorstmolen
8.	Biesdonk
9.	Heuvel
10.	Doornbos-Linie

2.2. Potentiële wijkontwikkelingsgebieden

1. Fellenoord

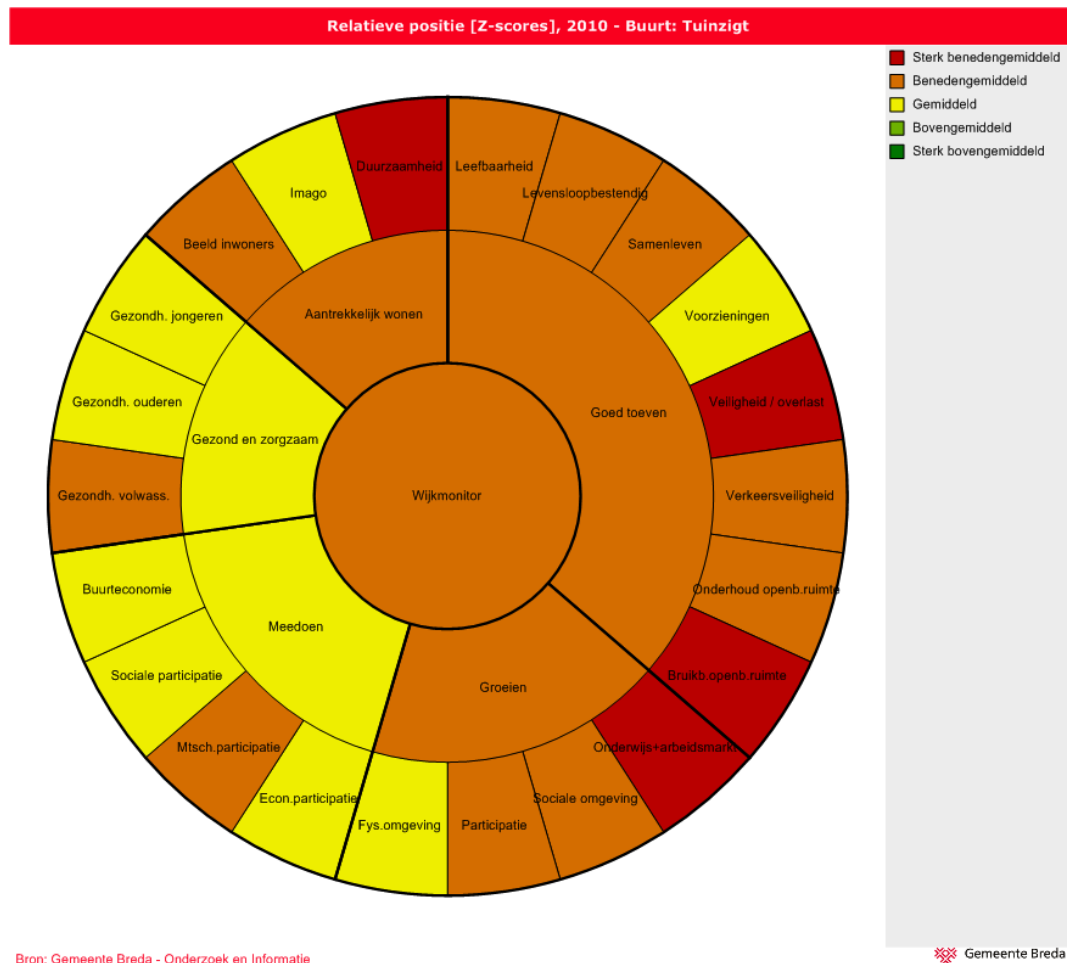

Fellenoord scoort sterk benedengemiddeld wat betreft het doel 'Meedoen'. Het percentage (langdurig) werklozen is 2x zo hoog als het Bredase gemiddelde; het aandeel WWB-ers en huishoudens dat langdurig op het sociaal minimum zit, bijna 3x zo hoog. Deze werklozen en uitkeringsgerechtigden staan gemiddeld relatief laag op de participatieladder. De mate van eenzaamheid en sociaal isolement is hoog.

'Goed toeven' scoort benedengemiddeld. Bewoners verhuizen relatief veel naar elders, binnenverhuizingen komen weinig voor. Vooral ouderen verhuizen naar andere wijken. Veel ouderen geven aan de woonomgeving niet geschikt te vinden voor ouderen. Ook het gevoel van veiligheid scoort benedengemiddeld.

Wat betreft 'Groeien' wonen veel kinderen in gezinnen met een inkomen rond de armoedegrens. Het aandeel jeugdigen en jongvolwassenen dat in aanraking komt met de politie is 2 à 3x het Bredase gemiddelde.

2. Tuinzigt

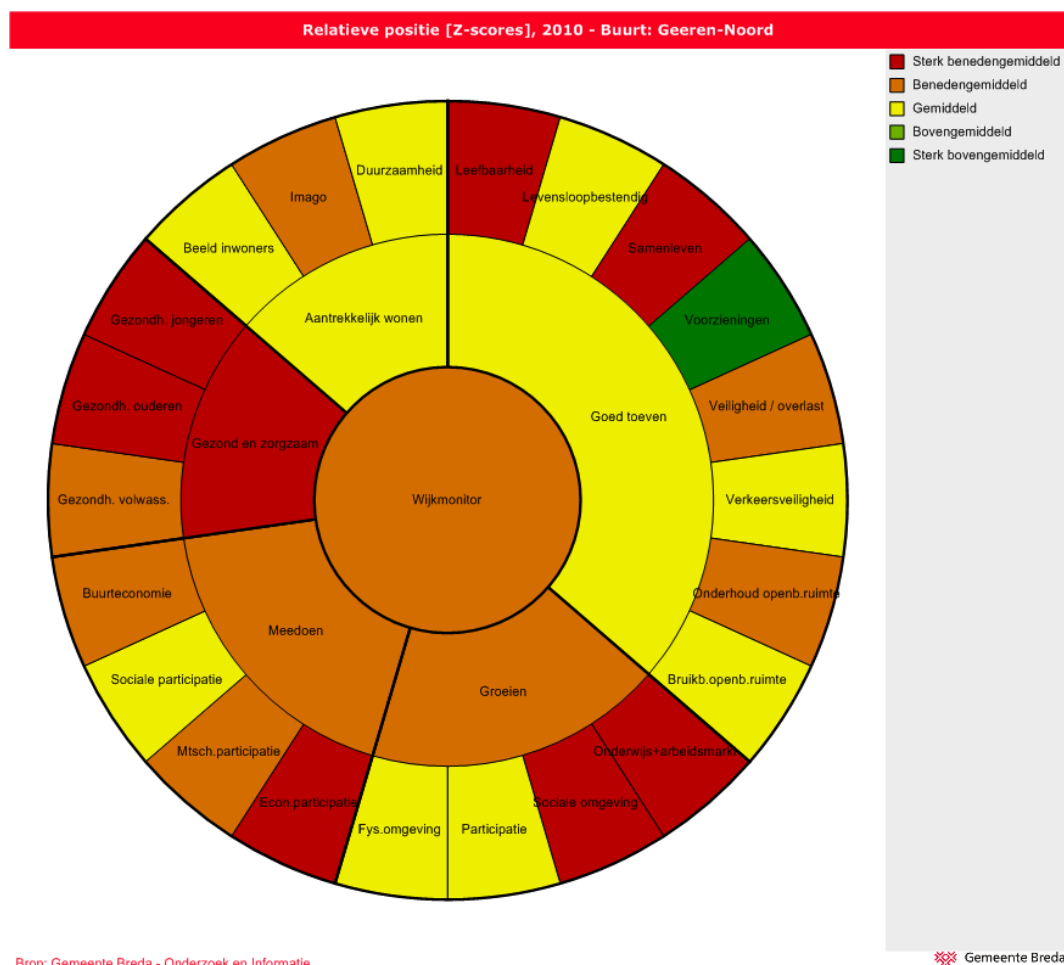
Tuinzigt scoort benedengemiddeld op de doelen 'Goed toeven', 'Groeien' en 'Aantrekkelijk wonen'. Vooral de veiligheid is een negatief punt in de buurt. Het gaat hierbij zowel om de beleving als de registratie van de politie. Bewoners zijn ontevreden over het schoon en heel van de openbare ruimte. De metingen van Buitenruimte bevestigen dit beeld niet.

Van de jongeren stroomt bijna 1 op de 5 uit zonder het behalen van een startkwalificatie. Veel jongeren hebben leerproblemen. Een vijfde deel van de jeugd en jongeren woont in een gezin met een inkomen rond de armoedegrens. In de buurt komt relatief veel jeugdoverlast voor.

In de buurt wonen niet zozeer veel werklozen, maar vooral veel WWB-ers en huishoudens die langdurig van een sociaal minimum inkomen moeten rondkomen. Hun aandeel is 2x zo hoog als het Bredase gemiddelde van de buurten. Het aandeel uitkeringsgerechtigden dat hoog op de participatieladder staat, dus dicht tegen arbeid, is relatief hoog.

Opvallend in de buurt is het grote aandeel jeugdigen met overgewicht: bijna een kwart. Verder hebben veel buurtbewoners (over)last van geluid (o.a. door verkeer).

3. Geeren-Noord

Bewoners van Geeren-Noord zijn vergeleken met andere Bredanaars erg negatief over de leefbaarheid in hun buurt. Bewoners hebben weinig contact met elkaar, ervaren de buurt als zeer onveilig, wat niet terugkomt in de politieregistraties, en zijn ontevreden over de mate van schoon en heel en het onkruid in de buurt. Dat laatste komt niet overeen met de metingen van de gebiedsbeheerders van Buitenruimte.

Ondanks de eenzijdigheid van de woningbouw, verhuist een groot percentage van de verhuizers naar woningen binnen de eigen buurt. Dat geldt vooral voor ouderen die de buurt voldoende geschikt vinden voor ouderen en vooral lovend zijn over de voorzieningen.

Vier keer (40%) zoveel leerlingen uit Geeren-Noord hebben leerproblemen als hun Bredase leeftijdsgenoten. 18% verlaat voor het behalen van de startkwalificatie het onderwijs. Dat is 2x zo veel als in Breda totaal. Ook het aandeel werkloze jongeren is 2x het Bredase gemiddelde. Een kwart tot een derde van de jeugd en jongeren woont in gezinnen met een inkomen rond de armoedegrens en veel jongeren en jongvolwassenen zijn bekend bij de politie. Relatief veel jongeren hebben problemen met leeftijdsgenoten. De overlast van jongeren scoort hoger dan het Bredase gemiddelde.

18% van de huishoudens leeft langdurig op het sociaal minimum. Veel inwoners zijn (langdurig) werkloos en hebben een WWB-uitkering.

Relatief weinig bewoners zijn actief bij het verbeteren van hun buurt; ook zijn er weinig lid van een vereniging.

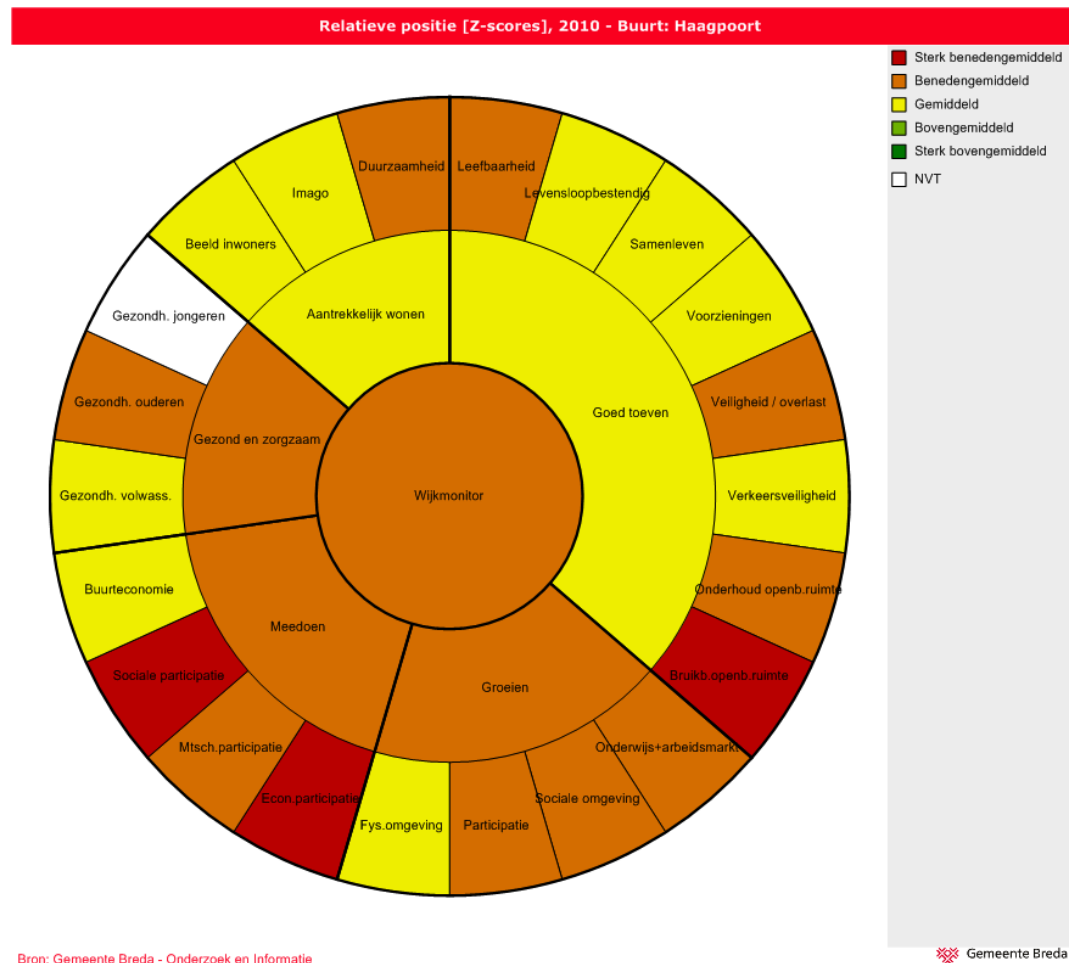
De jeugdigen en volwassen inwoners van Geeren-Noord vormen wat betreft gezondheid een risico: relatief veel van hen zijn te zwaar en sporten of bewegen te weinig. Het percentage jongeren met overgewicht is het hoogst in Geeren-Noord. 36% van de jongeren is te zwaar en bij 15% is sprake van obesitas..
Onder de ouderen zijn veel kwetsbare ouderen. Veel ouderen ontvangen (mantel)zorg en voelen zich niet gezond.

Hoewel de bewoners niet zo positief oordelen over hun buurt, vinden ze wel dat de buurt de afgelopen jaren is verbeterd en verwachten ook voor de toekomst een positieve ontwikkeling.

Vooraf door de eenzijdigheid van de woningbouw en de lage WOZ-waarde scoort het imago van de buurt benedengemiddeld. Voor een sociale huurwoning bestaat voor Geeren-Noord de kortste wachttijd van de Bredase buurten. Je komt relatief snel aan de beurt als je een sociale huurwoning zoekt in Geeren-Noord.

4. Haagpoort

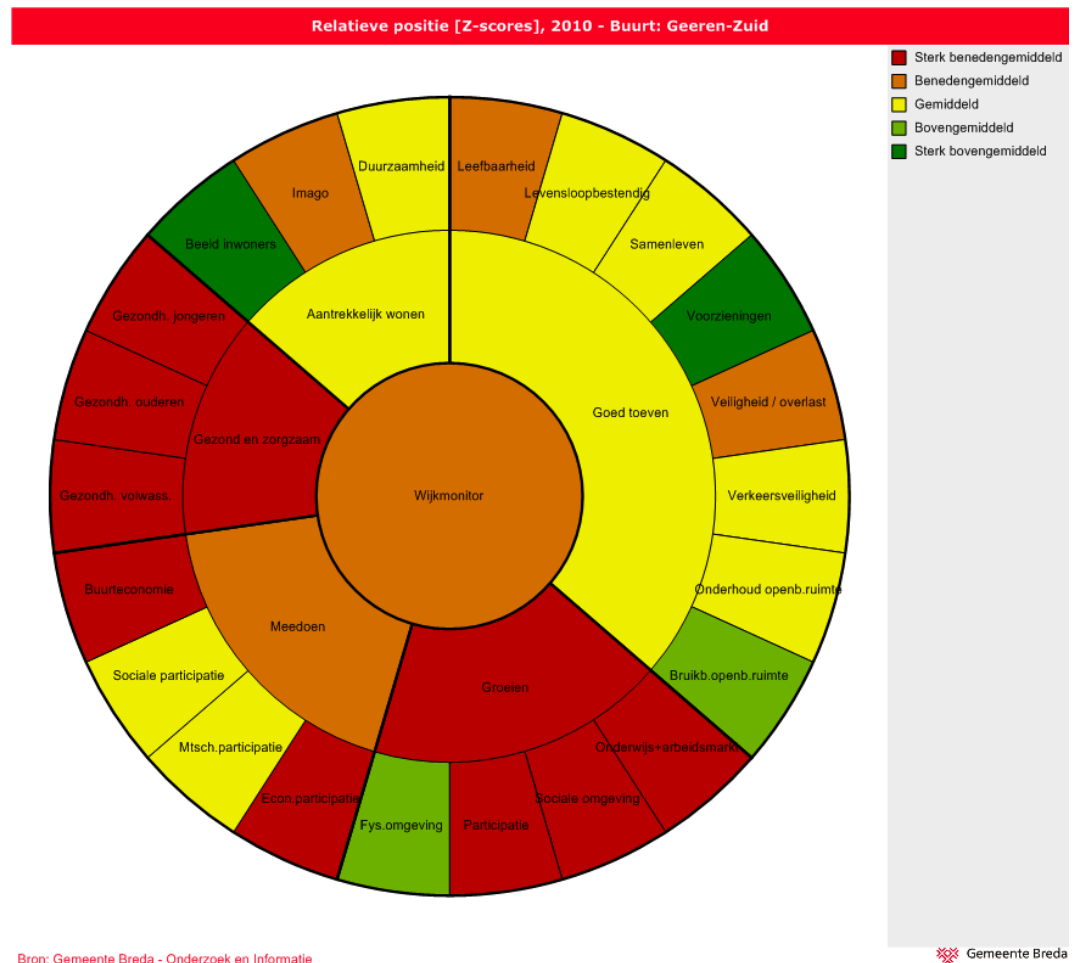
Haagpoort scoort benedengemiddeld op de doelen Meedoen, Groeien en Gezond en zorgzaam.

Binnen Meedoen zijn het vooral de subdoelen economische participatie en sociale participatie met een sterk benedengemiddelde score. Het aandeel WWB'ers is ruim 2x zo hoog als het Bredase gemiddelde. Het percentage huishoudens op het sociaal minimum is 3x het gemiddelde en komt op 20%. Ook telt de buurt veel werklozen. De mate van eenzaamheid en sociaal isolement is relatief hoog in de buurt.

Gevolg hiervan is dat een kwart tot een derde van de jeugd en jongeren in een arm gezin woont. Veel gezinnen met kinderen hebben opvoedings- en of gezinsproblemen. Ruim 2x zoveel jeugdigen tussen 12 en 17 jaar staan bij de politie geregistreerd.

Positief is dat het aandeel inwoners dat de buurt vooruit vindt gegaan bovengemiddeld scoort. De benedengemiddelde score op duurzaamheid heeft te maken met de luchtkwaliteit en de nabijheid van openbaar groen.

5. Geeren-zuid

Hoewel bewoners van Geeren-Zuid vrij negatief zijn over de leefbaarheid en woonomgeving, waarschijnlijk als gevolg van het gevoel van onveiligheid, is het voor de overige aspecten toch vrij gemiddeld of bovengemiddeld wat betreft 'Goed toeven'. Qua voorzieningen scoort de buurt sterk bovengemiddeld en ook de bruikbaarheid van de openbare ruimte is bovengemiddeld. Dit positieve over de inrichting van de openbare ruimte is ook terug te zien bij de jeugd(voorzieningen) in het doel 'Groeien'. Hoewel de samenstelling van de woningvoorraad vrij eenzijdig is en mensen weinig sociale contacten hebben, blijven veel bewoners in Geeren-Zuid wonen als ze (moesten) verhuizen.

Met de kansen voor de jeugd en jongeren in de buurt is het minder goed gesteld. Dat komt vooral door het hoge aandeel laag opgeleiden, werkloze jongeren, jeugdigen in armoedegezinnen, politieverdachten onder jong volwassenen en geringe percentage jongeren dat lid is van een vereniging.

Bij de volwassenen zien we de slechte inkomenssituatie terug: veel (langdurig) werklozen waaronder veel allochtonen en vrouwen en veel uitkeringsgerechtigden. Een vijfde van de huishoudens leeft langdurig op het sociaal minimum. Ook onder de volwassenen is het aantal bewoners dat lid is van een vereniging laag, maar een kwart van de bewoners is wel actief bij de verbetering van de buurt. Dit komt terug in het positieve beeld dat de

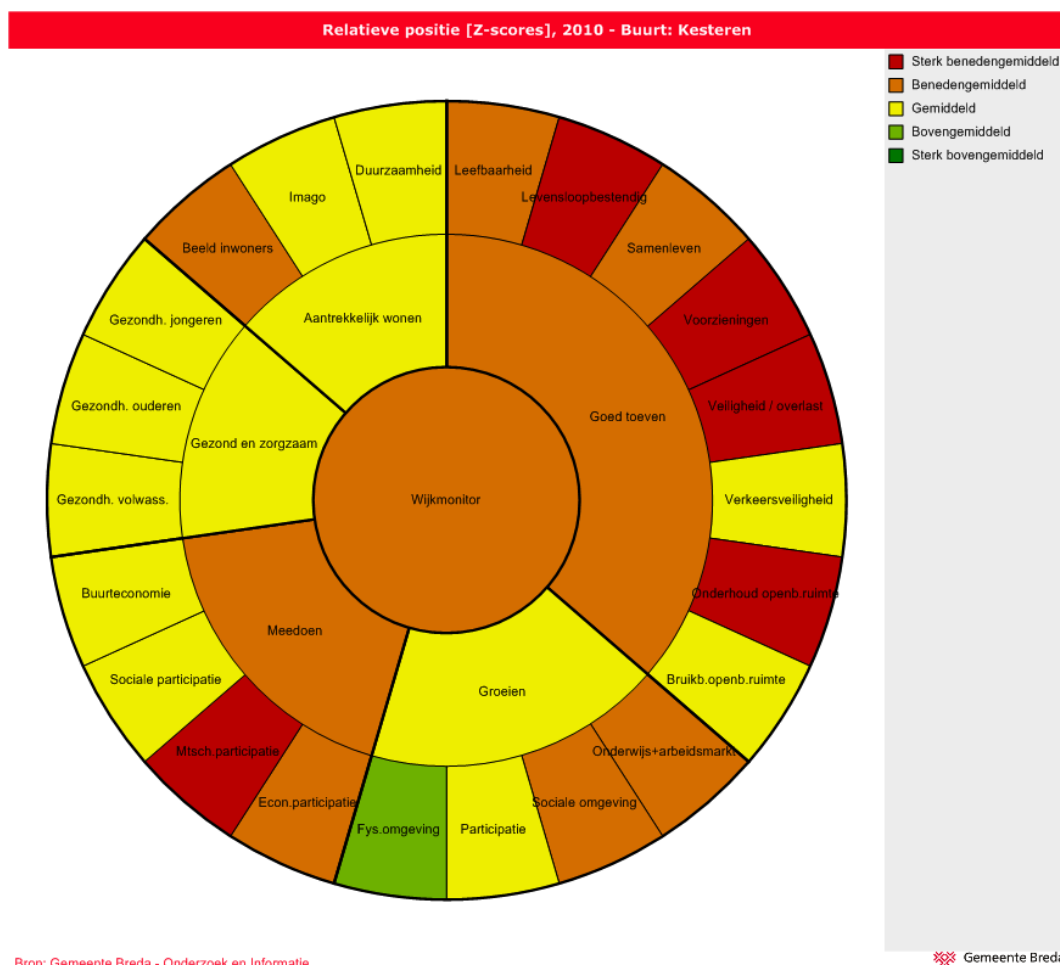

bewoners van de buurt hebben: ze vinden dat de buurt de afgelopen jaren is verbeterd en ze verwachten ook een verbetering voor de toekomst. Sinds 2001 is dit vertrouwen van de bewoners sterk verbeterd.

De jeugd en de volwassen inwoners van Geeren-Zuid vormen wat betreft gezondheid een risico: relatief veel van hen zijn te zwaar en sporten of bewegen te weinig. Onder de ouderen zijn veel kwetsbare ouderen. Veel ouderen ontvangen (mantel)zorg en voelen zich niet gezond.

Hiervoor werd al opgemerkt dat veel bewoners vertrouwen hebben in de buurt. Ondanks het negatieve imago vanwege de lage WOZ-waarde van de woningen en de eenzijdigheid van de bouw, is het voor de bewoners van Geeren-Zuid gemiddeld aantrekkelijk wonen.

6. Kesteren

Bron: Gemeente Breda - Onderzoek en Informatie

Op Goed Toeven en Meedoen heeft Kesteren een benedengemiddelde score. Binnen Goed Toeven liggen de subdoelen leefbaarheid en beter samenleven onder het Bredase gemiddelde. Op de levensloopbestendigheid, voorzieningen, sociale veiligheid en onderhoud van de openbare ruimte scoort de buurt sterk benedengemiddelde.

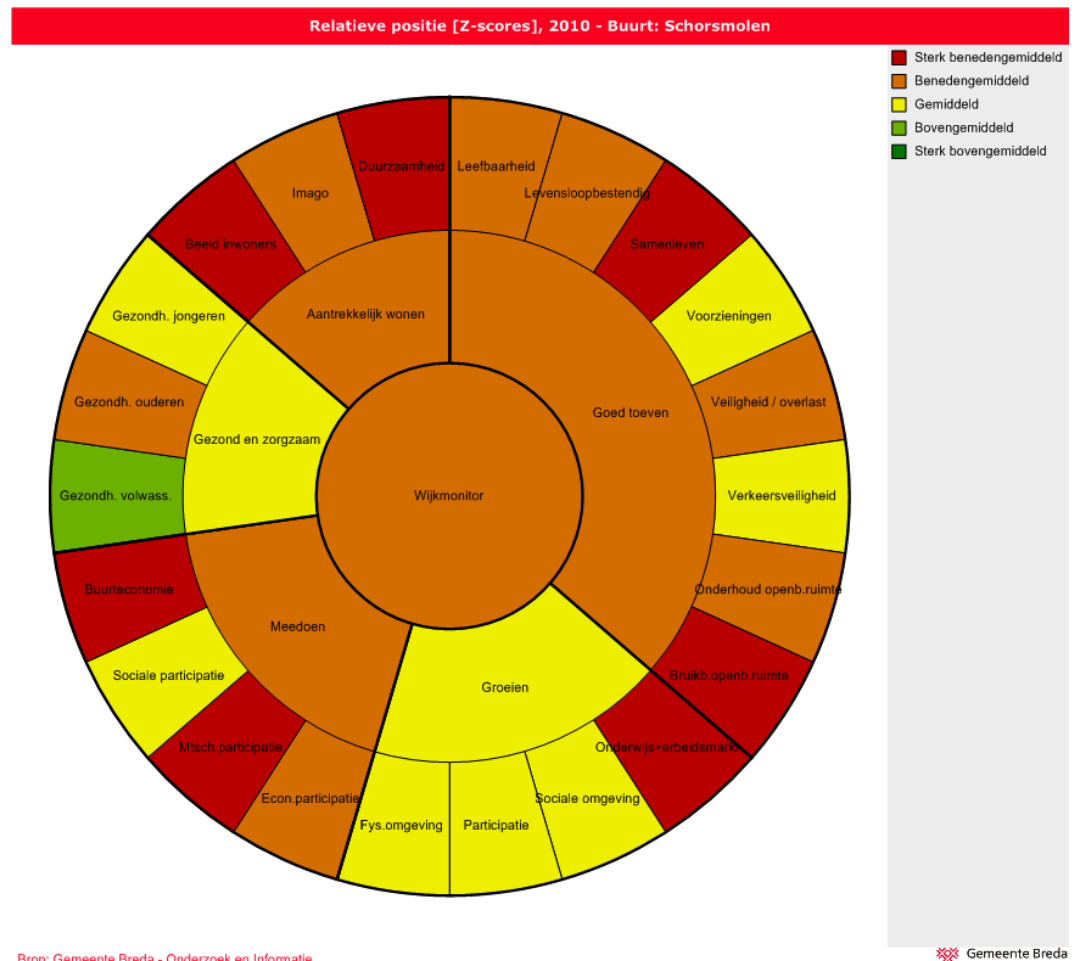
De levensloopbestendigheid wordt negatief beïnvloed omdat slechts weinig ouderen vinden dat de woning en de woonomgeving geschikt is voor ouderen. Op het gebied van voorzieningen scoort de buurt laag omdat veel minder mensen dan in andere delen van Breda tevreden zijn met de winkels. Wat betreft de sociale veiligheid zijn alle indicatoren minder positief dan gemiddeld, maar het zijn vooral het relatief hoge aantal woninginbraken en de perceptie van bewoners over het vaak voorkomen van vermogensdelicten die de buurt rood doen kleuren.

De jeugd van Kesteren blijft achter bij het gemiddelde op het gebied van deelname aan onderwijs en arbeidsmarkt en ook de kwaliteit van de sociale omgeving voor jongeren is in deze buurt minder positief dan gemiddeld. De fysieke omgeving voor jongeren scoort daarentegen bovengemiddeld.

Kesteren blijft achter met de economische participatie en de maatschappelijke participatie in deze buurt is sterk benedengemiddeld. Deze score wordt negatief beïnvloed door het relatief lage aantal bewoners dat lid is van een vereniging.

7. Schorsmolen

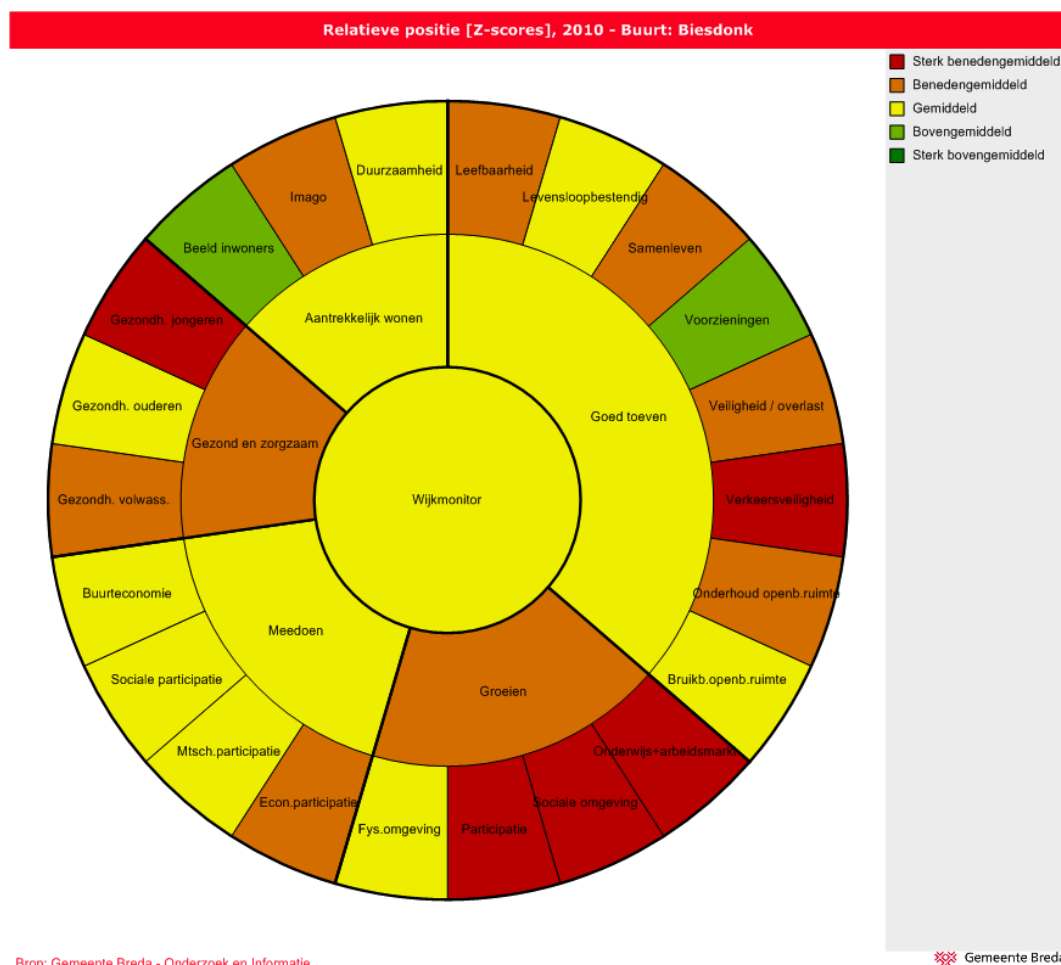
Schorsmolen heeft een benedengemiddelde score op Goed toeven, Meedoen en Aantrekkelijk wonen. Binnen het hoofddoel Groeien scoort de onderwijs- en arbeidssituatie van de jeugd sterk benedengemiddeld.

Binnen Goed toeven zien we een benedengemiddelde score op de subdoelen leefbaarheid, levensloopbestendigheid (eenzijdige bouw), samenleven, gevoelens van onveiligheid (looproute vanaf het centrum), beleefde onderhoud van de openbare ruimte (uit de registratie van Buitenruimte blijkt een positiever beeld) en de bruikbaarheid (speelmogelijkheden, openbaar groen, parkeren).

Binnen Meedoen is het vooral het geringe aantal mantelzorgers en actief betrokkenen bij buurtverbetering dat opvalt. Binnen de buurt lijkt een tweedeling te zijn tussen de werkende inwoners die lid zijn van een vereniging, diverse culturele voorzieningen/activiteiten bezoeken en bewoners die werkloos zijn of een WWB-uitkering hebben die gemiddeld vrij onder aan de participatieladder staan.

Het beeld van de inwoners van de buurt binnen Aantrekkelijk wonen scoort vooral benedengemiddeld omdat de bewoners hun buurt relatief wat negatiever beoordelen en iets meer dan de helft er 3 jaar of langer woont. De bewoners hebben veel geluidsoverlast anders dan van verkeer, waarschijnlijk van het uitgaanspubliek. Het aandeel dat de luchtkwaliteit gezond vindt ligt aanzienlijk lager dan het gemiddelde.

8. Biesdonk

Biesdonk scoort op veel (sub)doelen benedengemiddeld en op sommige subdoelen sterk benedengemiddeld. Er zijn wel lichtpunten: het voorzieningenniveau is goed, voornamelijk vanwege het winkelcentrum, maar ook zien de bewoners verbeteringen in de buurt en hebben een vrij positieve verwachting naar de toekomst toe.

Daar staat tegenover dat de bewoners de leefbaarheid en de woonomgeving benedengemiddeld beoordelen. De bewoners hebben minder dan gemiddeld contact met elkaar. De mate waarin de bewoners de buurt als onveilig ervaren is hoger dan de politiecijsers doen vermoeden.

De beleving van de openbare ruimte is negatiever dan de gebiedsbeheerders van Buitenruimte de buurt beoordelen op het gebied van schoon en heel/verloedering (vernieling, bekladding, zwerfvuil en hondenpoep).

Op het gebied van Groeien wonen in Biesdonk veel jongeren met een minder goede uitgangssituatie dan het merendeel van de Bredase jeugd: de jeugdwerkloosheid is relatief hoog, het opleidingsniveau laag, veel jongeren wonen in gezinnen met een inkomen rond de armoedegrens, veel van de gezinnen hebben opvoedings- en/of gezinsproblemen, deelname aan cultuur- of sport buiten schoolverband is laag. Een vijfde van de jongeren heeft problemen in hun relatie met leeftijdgenoten. De overlast van jeugd in de buurt is 1,5 keer zo hoog als het Bredase gemiddelde.

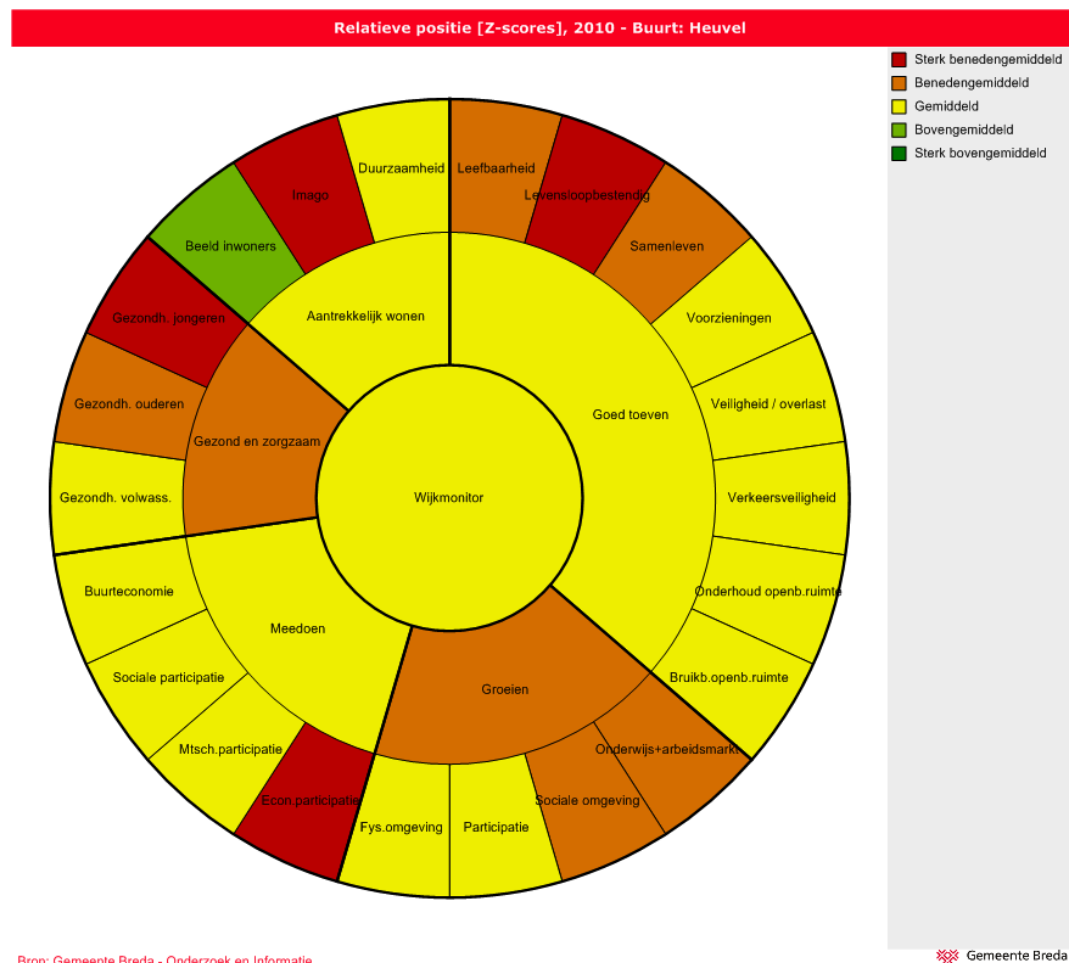

De mindere uitgangssituatie van de jeugd zien we terug bij de volwassenen: de (langdurige) werkloosheid is hoog, veel huishoudens leven langdurig van het sociaal minimum en weinig bewoners zijn lid van een vereniging. Het aandeel allochtonen dat werkloos is, is niet hoger dan dat van het Bredase gemiddelde. In de buurt wonen relatief veel mantelzorgers.

Omdat de helft van de volwassenen overgewicht heeft en relatief veel jeugdigen overgewicht hebben, is de gezondheidssituatie van de bewoners risicovol.

9. Heuvel

Heuvel heeft een benedengemiddelde score voor de doelen ‘Groeien’ en ‘Gezond en zorgzaam’, op de overige doelen wijkt de buurt weinig af van het gemiddelde van Breda.

Heuvel scoort minder positief als het gaat om deelname van de jeugd aan onderwijs en arbeidsmarkt en bij de kwaliteit van de sociale omgeving. Als we binnen deze subdoelen kijken, dan valt op dat Heuvel relatief veel jeugdige werklozen heeft, dat relatief veel kinderen in de leeftijd van 5 tot 18 jaar in een gezin met een inkomen rond de armoedegrens leven en dat in Heuvel relatief veel jong volwassen verdachten wonen.

De relatief lage score op ‘Gezond en zorgzaam’ komt vooral door een sterk benedengemiddelde score op het subdoel gezondheid jeugd. Ook het subdoel gezondheid ouderen blijft in Heuvel achter bij de rest van Breda. Bij ouderen in deze buurt is de relatief lage beoordeling van de eigen gezondheid opvallend. De gezondheid jeugd in Heuvel scoort laag omdat er relatief veel te dikke kinderen wonen.

Binnen ‘Goed Toeven’ blijft Heuvel op drie subdoelen achter bij de andere buurten van Breda: de subdoelen leefbaarheid, levensloopbestendigheid en beter samenleven (sociale cohesie). De levensloopbestendigheid is zelfs sterk benedengemiddeld. Dat komt vooral omdat de mening van ouderen over de geschiktheid van de wijk en bereikbaarheid van voorzieningen matig is. Daarnaast speelt de beperkte variatie van de

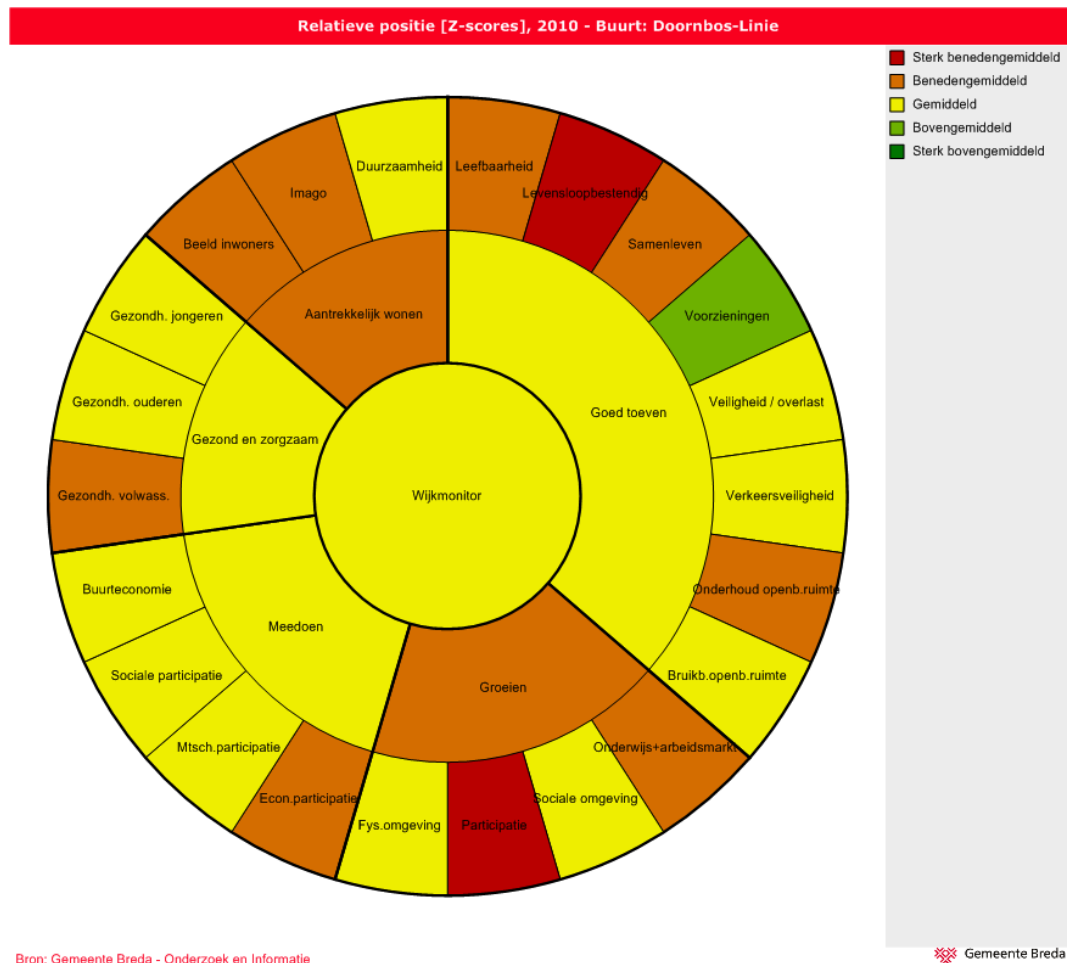

woningvoorraad een belangrijke rol. Dat laatste zal volgens de gebiedsmanagers in ieder geval snel verbeteren als een aantal projecten (dr. Struijckenplein, Verbeetenstraat e.o. en torens Talmazone) gereed komen. De mening van ouderen over de winkels blijft naar verwachting een probleem omdat de verdwenen kleine detailhandel niet terugkomt.

Op het hoofddoel Meedoen heeft Heuvel een sterk benedengemiddelde score op het subdoel economische participatie. Het zijn vooral de relatief grote aantallen WWB'ers en huishoudens die langdurig op het sociaal minimum leven waardoor de buurt rood kleurt op dit subdoel.

Heuvel laat een wisselend beeld zien op het hoofddoel 'Aantrekkelijk wonen'. Het beeld van de inwoners van Heuvel is positiever dan gemiddeld, terwijl Heuvel op het subdoel imago juist sterk benedengemiddeld scoort. De positieve score op het beeld van de inwoners komt met name voort uit het relatief grote aantal inwoners dat vindt dat de buurt in de afgelopen jaren vooruit is gegaan en denkt dat de buurt in de toekomst nog verder zal verbeteren. De negatieve score op het imago van de buurt heeft vooral te maken met de beperkte variatie van de woningvoorraad en met een benedengemiddelde waarde van de woningen in Heuvel.

10. Doornbos-Linie

In de wijkmonitor is Doornbos-Linie als 1 buurt gezien. In de praktijk is er nogal wat verschil tussen Doornbos en Linie. Volgens de gebiedsmanagers is het waarschijnlijk dat voor Linie de scores wat vaker benedengemiddeld zullen zijn dan voor Doornbos. De buurt scoort gemiddeld op Goed toeven. De goede voorzieningen vallen op. Dit heeft vooral met de nabijheid van winkelcentrum Hoge Vucht te maken. De sterk benedengemiddelde levensloopbestendigheid valt ook op. Dit heeft voornamelijk met de vrij eenzijdige bouw te maken en het geringe aantal verhuizingen van vooral ouderen binnen de buurt.

Ook de beoordeling van de bewoners over de leefbaarheid/woonomgeving en de sociale cohesie blijven achter bij het Bredase gemiddelde.

De benedengemiddelde score van het onderhoud van de openbare ruimte heeft vooral te maken met het onkruid en de verharding, zowel qua perceptie van de bewoners als van de feitelijke metingen van Buitenruimte.

Op het gebied van onderwijs scoort de jeugd benedengemiddeld: 2/3 van de jongeren op het middelbaar onderwijs volgt het VMBO, 15% verlaat de school zonder startkwalificatie. Positief is dat het aandeel jongeren met leerproblemen of werkloze jongeren vrij gemiddeld is. Het percentage jeugdigen en jongeren in gezinnen rond de armoedegrens is met een kwart aanzienlijk hoger dan het Bredase gemiddelde (8 à 9%). Dat geldt ook

voor het aandeel jongvolwassenen (18-24 jaar) dat in een jaar met de politie in aanraking komt.

De relatief slechte score op participatie heeft alles te maken met de geringe sportdeelname van de jongeren. Op het gebied van cultuurparticipatie scoren de jongeren vrij gemiddeld.

Qua fysieke omgeving voor jongeren scoort de buurt vrij gemiddeld. Toch zijn veel buurtbewoners ontevreden over de speelvoorzieningen, hoewel er geografisch gezien wel speelmogelijkheden zijn binnen een straal van 100 meter per kind.

Het aandeel bijstandsgerechtigden, huishoudens langdurig op sociaal minimum en (langdurig) werklozen benedengemiddeld. Het percentage werkloze allochtonen (19%) is weliswaar hoger dan het autochtone percentage (10%), maar wijkt weinig af van het aandeel allochtone werklozen in Breda totaal.

De buurt telt vrij veel mantelzorgers. Relatief weinig ouderen verkeren in een sociaal isolement.

Vergeleken met het Bredase gemiddelde zijn er weinig sportende volwassenen en heeft bijna de helft van de inwoners overgewicht. Ook onder jongeren komt relatief veel overgewicht voor. Dat de gezondheid onder ouderen gemiddeld scoort heeft te maken met het gemiddelde aandeel ouderen dat (mantel)zorg ontvangt. Daarentegen voelen relatief veel ouderen zich niet gezond en behoren relatief veel ouderen tot de kwetsbare groep (alleenstaand, hoogbejaard, ouderen met gezondheidsprobleem).

Veel bewoners vinden de buurt achteruit aan het gaan en verwachten de komende jaren ook weinig verbetering. De eenzijdigheid van de bouw (zie ook bij levensloopbestendigheid) en de gemiddelde WOZ-waarde geven de buurt ook een benedengemiddeld imago.

3. Ontwikkelingen

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op buurten die sinds 2001 het meest zijn verbeterd en buurten die zijn verslechterd. In de eerste paragraaf wordt een overzicht gegeven van de substantiële stijgers en dalers. De tweede en derde paragraaf gaan dieper in op de grootste stijgers en dalers binnen de buurten die in 2010 benedengemiddeld scoren.

3.1. Stijgers en dalers

In het onderstaande overzicht zijn de buurten weergegeven die in de ontwikkeling sinds 2001 een substantiële voor- of achteruitgang hebben doorgemaakt ten opzichte van het Bredase gemiddelde. De stand van de subdoelen van de wijkmonitor in 2001 is vergeleken met de situatie in 2010. Daarbij moet worden aangemerkt dat niet alle subdoelen in deze vergelijking konden worden meegenomen omdat van sommige geen gegevens beschikbaar waren over 2001. Met name binnen de hoofddoelen Meedoen en Groeien zijn minder gegevens beschikbaar evenals van de subdoelen over openbare ruimte in Goed Toeven.

Figuur 7 Buurten die het meest zijn gestegen of gedaald ten opzichte van het gemiddelde

Stijgers	Dalers
Belcrum	Muizenberg
Fellenoord	Overkroeten
Station	Gageldonk
City	Tuinzicht
Chassé	Kievitsloop
Heuvel	Teteringen
Geeren-noord	Kroeten
Sportpark	Heksenwiel

Zowel bij de buurten die gestegen zijn ten opzichte van het Bredase gemiddelde als bij de buurten die gedaald zijn, staan vooral buurten die over het geheel benedengemiddeld scoren. De dynamiek zit dus vooral bij de wat slechter scorende buurten, terwijl de beter scorende buurten vrij stabiel blijven. In paragraaf 2 en 3 worden de ontwikkeling binnen de slechter scorende buurten beschreven.

Opvallend is dat bij de stijgers veel buurten in het centrum staan en bij de dalers veel buurten uit Haagse Beemden. Ook de beter scorende buurten van Haagse Beemden, **Kroeten** en **Overkroeten**, staan bij de dalers, maar dit beeld wordt vertekend (met name voor Kroeten) omdat het relatief jonge buurten zijn en bovendien een aantal gegevens voor deze buurten ontbreken.

Ook **Teteringen** staat bij de dalers, een buurt over het geheel erg positief scoort. Binnen Goed Toeven is Teteringen achteruit gegaan op de beoordeling van de leefbaarheid, de levensloopbestendigheid en de tevredenheid met voorzieningen (winkels). Teteringen scoort daardoor in 2010 sterk benedengemiddeld op het subdoel voorzieningen.

Bij de positieve ontwikkelingen staat **Belcrum** bovenaan. Deze buurt is vooruit gegaan op de hoofddoelen Groeien en Aantrekkelijk wonen. Verbeteringen zijn met name te zien in jeugdoverlast, voorzieningen oor jongeren en geluidsoverlast Binnen Goed Toeven zijn de subdoelen verkeersveiligheid en verloedering vooruit gegaan.

3.2. Positieve ontwikkelingen in benedengemiddeld scorende buurten

Figuur 8 Top 5 stijgers van benedengemiddeld scorende buurten

1.	Fellenoord
2.	Station
3.	City
4.	Heuvel
5.	Geeren-Noord

Van de twintig buurten die over de hele lijn het meest onder het gemiddelde scoren is de ontwikkeling ten opzichte van 2001 beoordeeld. Daaruit blijkt dat drie buurten in het centrum de meest positieve verschuiving ten opzichte van het Bredase gemiddelde hebben doorgemaakt.

Fellenoord is op verschillende punten bijgetrokken richting het gemiddelde. Op de doelen Gezond en Zorgzaam en Aantrekkelijk wonen is de buurt vooruit gegaan. De subdoelen gezondheid volwassenen en het beeld dat de inwoners van de buurt hebben zijn verbeterd. Positieve ontwikkelingen zijn ook te zien in de overlast van jongeren, verkeersveiligheid en enkele andere subdoelen binnen Goed Toeven. Toch scoort Fellenoord op veel punten nog (ver) onder het Bredase gemiddelde. Over de gehele lijn scoort de buurt nog steeds het slechtst van alle buurten, maar sinds 2001 is dit dus wel minder extreem geworden.

Ten opzichte van de situatie in 2001 zijn ook de buurten City en Station vooruit gegaan. De vooruitgang in de buurt **Station** zit met name in de hoofdoelen Goed Toeven en Gezond en Zorgzaam. Voor het doel Goed Toeven scoort de buurt echter nog steeds benedengemiddeld. Toch is de buurt stevig bijgetrokken richting het Bredase gemiddelde op de subdoelen voorzieningen en veiligheid en is een verbetering te zien op de beoordeling van de woonomgeving, samenleven en verloedering. Verder is de overlast van jeugd verminderd en de gezondheid van volwassenen verbeterd. De buurt is daarentegen wel flink achteruit gegaan op het gebied van buurteconomie. Daardoor kleurt ook de ontwikkeling van het hoofdoel Meedoen oranje.

De verbeteringen in **City** komen het meest duidelijk naar voren in het doel Gezond en zorgzaam, zowel de gezondheid van volwassenen als de gezondheid van ouderen scoren flink beter dan in 2001. Verder zijn in deze buurt verbeteringen gerealiseerd op het gebied van levensloopbestendigheid, verkeersveiligheid en het aandeel kinderen in arme gezinnen.

Ook de wijkontwikkelingsbuurt **Heuvel** komt voor in het lijstje buurten die een positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt. Op drie subdoelen is de buurt gestegen ten opzichte van het Bredase gemiddelde. Vergeleken met de situatie van rond 2001 is het subdoel betere voorzieningen verbeterd. Het beeld van de inwoners is van een gemiddelde score vooruit gegaan naar een bovengemiddelde score. Ook voor het subdoel buurteconomie heeft Heuvel sinds 2001 een positieve ontwikkeling door gemaakt.

De vooruitgang in de buurt **Geeren-Noord** zit vooral binnen het hoofdoel Groeien. De overlast van jongeren is relatief wat minder geworden ten opzichte van 2001 en bewoners zijn meer tevreden met de jongerenvoorzieningen. Verder is het beeld dat inwoners hebben van de buurt verbeterd ten opzichte van het Bredase gemiddelde.

3.3. Negatieve ontwikkelingen in benedengemiddeld scorende buurten

Figuur 9 Top 5 dalers van benedengemiddeld scorende buurten

1.	Muizenberg
2.	Gageldonk
3.	Tuinzicht
4.	Kievitsloop
5.	Heksenwiel

Vier van de vijf buurten die op de meeste subdoelen achteruit zijn gegaan liggen in Haagse Beemden. In het Leefbaarheidsonderzoek van Bureau Atlas voor Gemeenten van 2008² werd ook melding gemaakt van verschillende deelgebieden in de Haagse Beemden die niet zozeer tot de probleemgebieden van Breda behoorde, als wel tot de preventiegebieden: gebieden die in de afgelopen jaren achteruit waren gegaan.

Muizenberg kent de meest negatieve ontwikkeling. In vergelijking met 2001 is de buurt achteruit gegaan op het gebied van Goed Toeven en Groeien. Binnen Goed Toeven zijn de levensloopbestendigheid en de sociale veiligheid sterk achteruit gegaan. De levensloopbestendigheid scoorde in de periode rond 2001 sterk bovengemiddeld en nu gemiddeld. De sociale veiligheid lag in 2001 rond het gemiddelde in deze buurt en is nu sterk benedengemiddeld. De achteruitgang op het hoofdoel Groeien zit vooral in de afgenomen tevredenheid met jeugdvoorzieningen. Daarnaast is de overlast van jongeren toegenomen.

Kievitsloop en Gageldonk zijn eveneens op behoorlijk wat punten gezakt ten opzichte van het Bredase gemiddelde. Kievitsloop bleef achter op de subdoelen levensloopbestendigheid, sociale veiligheid, overlast van jeugd, tevredenheid met jongerenvoorzieningen en gezondheid jongeren. Gageldonk op de subdoelen levensloopbestendigheid, voorzieningen, sociale veiligheid en tevredenheid met jongerenvoorzieningen.

Ook **Tuinzicht** is achteruit gegaan ten opzichte van de situatie in 2001. De achteruitgang is in Tuinzicht vooral te zien in het doel Aantrekkelijk wonen. De score op het subdoel duurzaamheid is behoorlijk gedaald ten opzichte van het gemiddelde en ook het beeld dat de bewoners hebben van de buurt is achteruit gegaan.

In **Heksenwiel** is het beeld van bewoners over hun buurt negatiever geworden. Ook de maatschappelijke en sociale participatie is achteruit gegaan. Daarnaast is de gezondheid van ouderen slechter geworden.

² Leefbaarheid in Breda, Marlet en Woerkens, november 2008.